

CERCETĂTORUL ȘTIINȚIFIC ÎN FAȚA UNOR NOI PROVOCĂRI

LAUREANA URSE

Secolul XX și începutul secolului XXI reprezintă o perioadă istorică caracterizată de extinderea democrației, dar și de acțiunea puternică și, deseori, eficace a nondemocrației, de industrializare, și, apoi, de pierderea hegemoniei industriale în favoarea sectorului de deservire a populației, de dezvoltarea comerțului și de creșterea consumului, de afirmarea unor noi categorii sociale (de exemplu, proprietarii de întreprinderi, angajații cu funcții de conducere și salariații), în timp ce altele dispar (de exemplu, nobilimea). Scientizarea și cultura de masă au marcat intervalul istoric la care ne referim.

În perioada de referință au crescut enorm cheltuielile pentru cercetare, concomitent cu creșterea numărului oamenilor de știință, a cercetătorilor științifici, a specialiștilor. Știința s-a globalizat prin proiecte internaționale de cercetare, prin difuzarea rapidă a rezultatelor cercetării științifice, prin migrația oamenilor de știință și a fost favorizată de răspândirea limbii engleze. Intelectualul din domeniul științei lucrează din ce în ce mai rar individual, impunându-se colectivul de cercetare. Treptat, au devenit prioritare temele de cercetare punctuale, în dauna temelor de maximă generalitate. Cărții savant elaborate i s-au alăturat „rapoartele”, elaborate într-un limbaj simplu, pentru a fi accesibile celor din afara profesiei. S-a format un „public” al științei, care nu este pasionat de domeniu, ci este interesat de utilitate. Universitățile s-au transformat în instituții care se supun raportării la realitate, ancorându-i pe studenți, preponderent, în prezent și în funcțional.

După 1989, prin deschiderea societății românești către exterior, activitatea oamenilor de știință români, a cercetătorilor științifici români s-a racordat, pe deplin, la tendințele de pe plan mondial, chiar dacă specificul societății românești postcomuniste imprimă un specific și comunității intelectuale.

De exemplu, deși numărul studenților a crescut, numărul salariaților cu studii superioare și al cercetătorilor științifici din activitatea de cercetare – dezvoltare a scăzut. Dacă înainte de anul 1990 cea mai mare parte a absolvenților de învățământ superior cu rezultate de excepție aspirau la o carieră în cercetarea științifică (considerată a fi forma supremă de realizare profesională), astăzi, o mare parte a absolvenților de învățământ superior cu rezultate de excepție se îndreaptă spre cariere din afara domeniului cercetării științifice, care nu mai este considerat, în unanimitate, formă superioară de realizare profesională. Opțiunea pentru profesii

din afara domeniului cercetării științifice are la bază fie vocația, fie veniturile mai mari obținute prin profesii extra-științifice, dar și o valorizare mai scăzută a domeniului cercetării științifice, în cadrul unui model de realizare în viață.

Din perspectiva cercetării științifice, după 1989, sunt fundamentale: reorganizarea, atât pentru a răspunde nevoilor societății, cât și din considerente economice, și un nou management al științei.

Cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică sunt principalele activități creatoare și generatoare de progres economic și social.

Activitatea de cercetare-dezvoltare cuprinde cercetarea fundamentală, cercetarea aplicativă și dezvoltarea tehnologică. Cercetarea științifică fundamentală (la care mă voi referi în considerațiile ce urmează) este „activitatea desfășurată, în principal, pentru a dobândi cunoștințe noi, cu privire la fenomene și procese, precum și în vederea formulării de ipoteze, modele conceptuale și teorii” (Anexa la Ordonanța privind cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică, nr.57 din 16 august 2002).

Mentținerea și dezvoltarea potențialului uman de cercetare-dezvoltare și a bazei de cunoștințe în domeniul respectiv reprezintă attribute importante ale politicii de cercetare. În acest sens, Academia Română, academiile de ramură, instituțiile de învățământ superior, institutele naționale și instituțiile publice din sistemul național de cercetare-dezvoltare elaborează și aplică programe privind formarea și dezvoltarea resurselor umane utilizate în cercetare, iar promovarea cercetătorilor trebuie să se facă ținându-se seama de performanța științifică, confirmată la nivel național și internațional.

Din punct de vedere instituțional-organizatoric, cercetarea științifică românească s-a îmbogățit cu noi forme de organizare după 1989; pe lângă formele amintite, s-au constituit centre de excelență (cu recunoaștere națională și internațională) și centre de acreditare (recunoscute pentru faptul că au o anumită specializare).

Din punctul de vedere al tipului de cercetări, după 1989, acestea s-au diversificat: s-au abordat atât teme de cercetare punctuale, în cadrul unor colective de cercetători, cât și programe fundamentale și avansate, finanțate din fonduri publice.

Noul „public” al cercetării științifice (care, în societatea românească, provine, mai ales, din domeniul politicului și al administrației ministeriale) face presiuni asupra cercetării științifice pentru a-i furniza informațiile utile la un moment dat, chiar dacă realitatea are mult mai multe provocări.

La aceste provocări se adaugă, după 1989, participarea la globalizare a oamenilor de știință români. De fapt, sunt fenomene și procese pe care lumea științifică mondială le cunoscuse deja, începând cu a doua jumătate a secolului XX, și la care oamenii de știință români nu au putut participa pe deplin, datorită contextului politic din țară și a limitărilor impuse de acesta.

Adaptarea omului de știință român la specificul și la cerințele contemporane, dar sub presiunea nevoilor societății românești, este un proces care încă nu s-a

încheiat și a cărui parcurgere, începând cu anul 1990, a întâmpinat și dificultăți. Problemele de adaptare au fost rezultatul posibilităților de adaptare diferite de la individ la individ, de la generație la generație, rezultatul interpretării diferite a nevoilor contextului românesc postcomunist, al unor interese diferite și al unor convingeri diferite, cu privire la modalitățile de abordare a activității de cercetare științifică. De exemplu, discuțiile s-au purtat, uneori, în jurul opțiunii pentru produsul științific punctual, util imediat, dar rapid perisabil și produsul științific de anvergură, durabil cel puțin pe termen mediu. Produsul științific util imediat îi plasează pe autori în poziții avantajoase, atât ca recunoaștere profesională imediată, cât și sub aspect economic. Pentru unii, opțiunea pentru produsul științific util imediat a fost făcută din convingere, pentru alții, opțiunea a fost dureroasă. În fapt, ambele opțiuni presupun și riscuri individuale. Desfășurarea vieții, în general, și a vieții științifice, în special, rezolvă treptat această problemă, prin formarea noii generații de cercetători.

Cercetarea științifică este o activitate creativă, iar resursele umane ocupate în această activitate trebuie formate continuu, dezvoltate și motivate; în același timp, trebuie eliminate constrângerile ce pot limita libertatea de creație.

Personalul de cercetare are, la rândul lui, competențe, drepturi și obligații specifice. Drepturile cercetătorilor se referă la accesul la surse de informare și documentare, participarea la manifestări științifice, recompense corespunzătoare legislației în vigoare, sprijinirea pentru perfecționarea pregătirii profesionale ș.a. Principalele obligații sunt dezvoltarea continuă a propriilor cunoștințe specifice, diseminarea informației și culturii științifice și supunerea la analizele de evaluare. Evaluarea activității de cercetare științifică a cercetătorilor este, astăzi, o nouă provocare pentru aceștia. La nivel individual, evaluarea semnifică recunoaștere profesională, cu toate implicațiile ei, și anume, prestigiu, promovare și venituri. Evaluarea reprezintă, concomitent: 1) modalitate de comensurare a activității și performanței; 2) modalitate de motivare a activității și performanței. A se reține distincția între activitate și performanță, în contextul specific al cercetării științifice.

Pentru evaluare, la diverse niveluri și în cadrul diferitelor structuri ale cercetării științifice, se elaborează metodologii la nivel instituțional și la nivel individual. Evaluarea activității de cercetare științifică se face, în prezent, prin puncte acordate diferitelor tipuri de produse științifice.

Odată ajunși la scopul lucrării de față, în analiza pe care o voi face evaluării activității de cercetare științifică prin punctaj, voi porni de la necesitatea evaluării. Voi pune în discuție numai metoda, neajunsurile ei, în contextul specificului activității de cercetare științifică și a specificului diverselor domenii ale științei.

Într-o lume în care cantitatea este dimensiune fundamentală, măsurarea este necesară; în cazul de față, se măsoară activitatea cercetătorului științific și a institutului unde activează, prin intermediul unor puncte acordate fiecărui tip de activitate științifică.

Într-o lume în care este nevoie să cunoaștem eficiența unei activități, unei instituții sau a unei persoane și este nevoie să facem ierarhizări, măsurăm. Și în cercetarea științifică este nevoie să cunoaștem eficiența unui cercetător sau a unui institut de cercetare și locul pe care îl ocupă într-o ierarhie a lor.

Într-o lume a competiției, măsurarea se impune pentru a cunoaște cine este cel mai bun.

Într-o lume în care se invocă și calitatea, se speră că prin metode cantitative măsurăm bine și calitatea. Dar tocmai aici este problema generatoare de analiză suplimentară, în contextul activității de cercetare științifică.

Evaluarea prin punctaj a activității de cercetare științifică generează competiție, ceea ce este un fapt pozitiv. Dar evaluarea prin punctaj are și efecte negative. Cercetarea științifică ar trebui să reprezinte, în primul rând, calitate, și nu realizarea unui număr de piese. Ori, evaluarea prin punctaj favorizează aspectul cantitativ, în dauna celui calitativ, pentru că punctajul nu diferențiază valoarea lucrărilor din aceeași categorie de punctare; o lucrare complexă și valoroasă nu poate fi diferențiată de o lucrare mediocră, când fac parte, din punct de vedere formal, din aceeași categorie de punctare. Iar lucrările complexe se realizează într-un timp mai îndelungat, nepermițând autorilor să realizeze mai multe produse științifice și, deci, să obțină mai multe puncte. Efectul final al evaluării activității de cercetare științifică prin punctaj este favorizarea opțiunii pentru lucrări facile, compilații, improvizații, care se pot realiza ușor, într-un timp scurt, și care pot obține punctaj superior. Așa ajungem la motto-ul unei teze de doctorat citat de Merton: „O carte imposibilă, scrisă, se simte, pentru nevoile cauzei, pentru că orice profesor trebuie să publice ceva”.

Accentul pe cantitate și rezolvarea calității prin punctaj formează, la cercetători, deprinderea de a fi superficiali, îi avantajează pe cei care abordează subiecte care le sunt străine, sau pe care nu le cunosc suficient și pe care nu le aprofundează; aprofundarea cere timp și nu aduce puncte!

Preocuparea pentru cantitate și puncte diminuează preocuparea pentru documentare și lectură științifică aprofundată.

Evaluarea prin punctaj favorizează anumite tipuri de produse științifice, aducătoare de puncte, și care se realizează mai ușor și mai rapid, și defavorizează alte modalități de expresie științifică, unele chiar superioare valoric. De asemenea, nu ține seama de faptul că activitatea științifică are perioade de acumulare și perioade de finalizare și valorificare, fără a se putea menține același nivel al randamentului de finalizare în fiecare an.

Pe lângă aceste efecte generale, de principiu, ale evaluării prin punctaj a activității de cercetare științifică, există și neajunsuri punctuale: nu se ține seama de specificul domeniului de cercetare; în funcție de domeniu, sunt subpunctate unele produse științifice valoroase, trebuind, de fapt, să se revizuiască raportul dintre punctajul acordat diferitelor produse științifice, diferențiat, de la un domeniu la altul; se face punctarea discutabilă a activității tinerilor cercetători, la nivel individual; lipsește evaluarea unor produse și activități științifice.

Din prezentarea sumară a problemelor evaluării activității științifice prin punctaj sper să rezulte, cu claritate, cel puțin două probleme. Prima este necesitatea îmbunătățirii evaluării activității de cercetare științifică, avându-se în vedere, mai mult, aspectele calitative. A doua problemă este provocarea în fața căreia se află cercetătorul științific român: acesta se află, pentru prima dată, în situația de a i se evalua activitatea în acest mod; el trebuie să-și apere libertatea de creație, care este un drept al său stipulat prin lege, dar evaluarea activității exclusiv prin punctaj îl constrânge să facă opțiuni rentabile din perspectiva punctelor pe care le poate obține. Aceasta nu înseamnă că refuză ideea de evaluare. El cere doar îmbunătățirea acesteia.

De fapt, se pun câteva întrebări: care este relația dintre normă și calitate? Care este relația dintre normă, calitate și retribuție? Este compatibilă activitatea de cercetare științifică cu normarea muncii? Este compatibilă activitatea de cercetare științifică cu evaluarea, predominant, cantitativă?

BIBLIOGRAFIE

1. Ute Frevert, H.-G. Haupt, *Omul secolului XX*, Iași, Editura Polirom, 2002.
2. Robert K. Merton, *L'intellectuel dans la bureaucratie, Eléments de théorie et de méthode sociologique*, Paris, Plon, 1965.
3. *Ordonanța privind cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică*, nr. 57, din 16 august 2002, „Monitorul Oficial al României”, 30 august 2002.
4. *Ordonanța privind statutul personalului de cercetare-dezvoltare*, nr. 65, din 29 august 2002, „Monitorul Oficial al României”, 31 august 2002.